

1325
F. 11. V.
(IX)

A
SZ.-UDVARHELYI
EV. REF.
KOLLÉGIUM
TÖRTÉNETE

1876-TÓL 1893-IG.

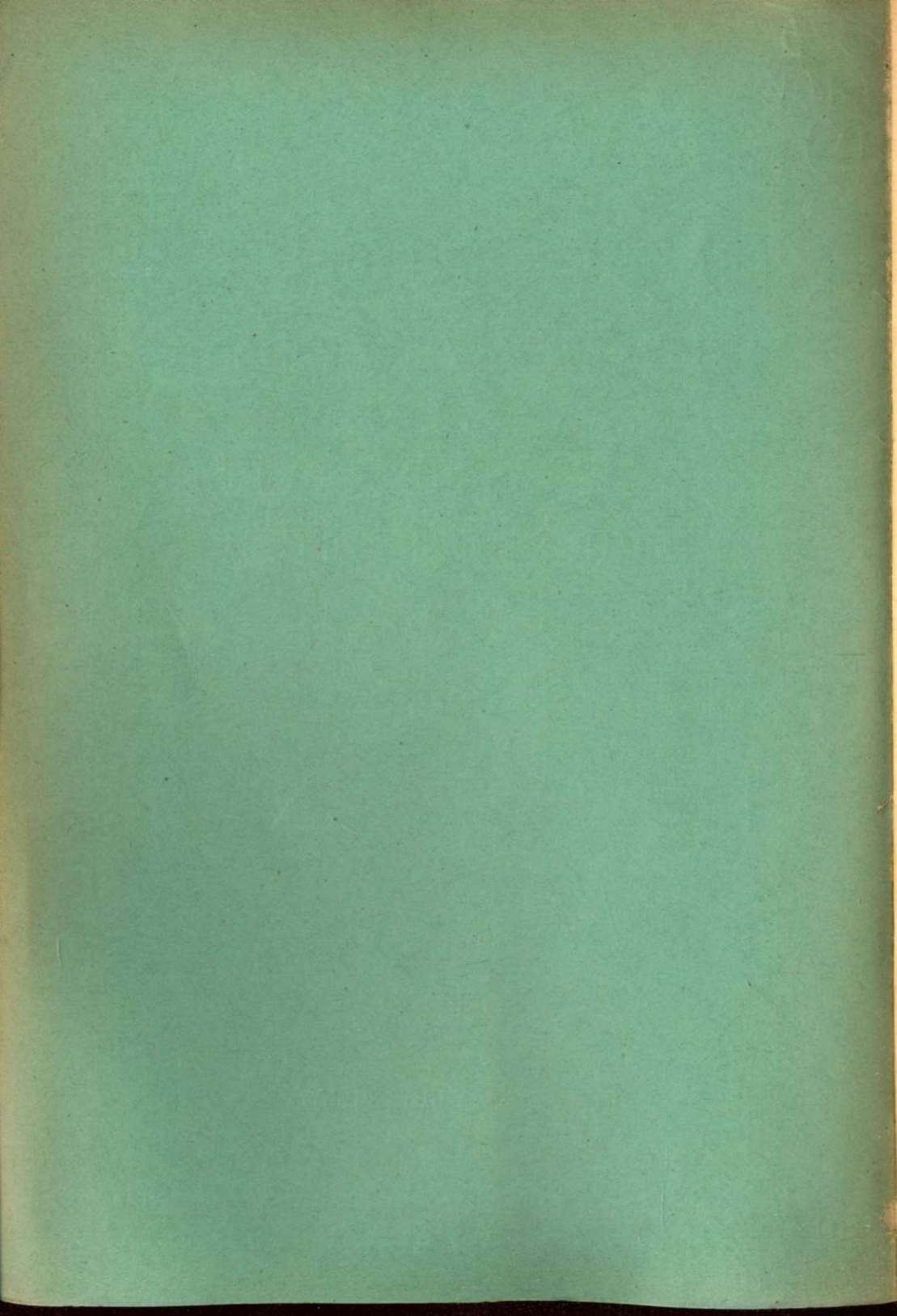


IRTA
GÖNCZI LAJOS
REF. KOLLÉGIUMI IGAZGATÓ-TANÁR.



SZÉKELY-UDVARHELY.





A SZ.-UDVARHELYI EV. REF.
KOLLÉGIUM TÖRTÉNETE

1876-TÓL 1893-IG.



IRTA

GÖNCZI LAJOS

REF. KOLLÉGIUMI IGAZGATÓ-TANÁR.



SZÉKELY-UDVARHELYT
BECSEK DÁNIEL KÖNYVNYOMDÁJA
1893.

43062

A székely-udvarhelyi ref. kollégium története 1876-tól 1893-ig.*

Rendtartásunk értelmében a tanári Értekezlet váltakozó sorrendben a hét kollégium székhelyén szokott megtartatni. A múlt évben az értekezlet Marosvásárhelyt ülésezett, hol kollégiumunk előljáróságának meghívása folytán az idei értekezlet helyéül Udvarhely jelöltetett ki. Az eddig követett gyakorlat az igazgató-tanár kötelességévé teszi azon iskola történetének, melynek kebelében az értekezlet tanácskozásait tartja, előterjesztését. Ennek a kötelességnek kívánok megfelelni, a mikor a kollégiumunk életében 17 év alatt fölmerült főbb eseményeket legalább vázlatosan előadni megkísértem. 1876-ban volt itt az utolsó értekezlet s csak 17 év múltán jutott részünkbe a szerencse Önöket, tisztelt kartársak, ismét kollégiumunk falai között látni és üdvözleni, a mi magyarázatát adja annak, hogy történeti előterjesztésemnek miért kell éppen 17 év eseményeit ölelni fel.

A legutóbbi években kollégiumunk lényeges változásokon ment át. A régi padlás-szobás második emelet újra építése következtében egész iskolaépületünk palotaszerű kinézést nyert. Az előljáróság felszereltette az osztálytermeket, lakószobákat a legszükségesebb butorzattal; rendeztette a könyv- és tanszertárakat; a rendes tanári székeket megszáporította hárommal. 1876-ban nem

* Fel volt olvasva az erdélyi ev. ref. kollégiumok tanárainak, 1893. május 15., 16. és 17-ik napjain, Sz.-Udvarhelyt tartott rendes Értekezletén.

volt megfelelő kollégium-épületünk, nem volt elegendő állandó tanerőnk. Ilyen égető bajok közül mostanáig ha csak az egyik enyészett volna is el, az is számot tenne, minthogy kizárólag saját anyagi erejére volt az intézet utalva. És ha nem egyszerre kell vala két ily nagy hiány pótlásával megküzdeni, akkor bizonyára mind az építkezés, mind pedig az állandó tanerők száma teljesebb volna. Így némi hézag még most is mutatkozik ugy a helyiségek, mint a rendes tanárok létszámában. A régi állapotoknál a maiak ugyan sokkal, de sokkal kedvezőbbek minden tekintetben, de azért még távolról sem vagyunk kitűzött célunknál.

Nekünk valóban örömünkre szolgálna, ha a t. Értekezletet arról győzhetnők meg ez alkalommal, hogy a sz.-udvarhelyi kollégium immár a korszerű haladás útjára lépett s azon, ha nem is lázas erőlködéssel, de minden esetre csendes, öntudatos munkálkodással biztosítja magának a fokozatos tovább fejlődést.

Elécterjesztésemben legelőbb a tanulókról szólok.

I.

Táblás kimutatás az 1875/6—1891/2. évi gimn. tanulók számáról és előmeneteléről.

Iskolai év	A 8. g. oszt. ba beírt tanulók száma	A vizsgálatot tett tanulók közül				Érettségi vizsgálatra jelentkezett				Az érettségire jelentkezettek közül			
		jeles	jó	elég- séges	elég- telen	Mind a 8 osztályt itt végzett	Az I–IV. o. Szentgyör- gyön végzett	Az alsó o. Keresztúron, K.-Vásárh. v. másh. végz.	Összesen	jeles	jó	elég- séges	elég- telen
osztályzatot nyert						osztályzatot kapott							
1875/6	147	28%	26%	42%	4%	8	5	2	15	6%	47%	41%	6%
1876/7	149	20%	27%	36%	17%	4	3	2	9	33%	33%	34%	—
1877/8	160	22%	22%	47%	9%	6	5	—	11	18%	18%	64%	—
1878/9	179	18%	22%	54%	6%	11	6	2	19	10%	5%	85%	—
1879/80	179	17%	19%	55%	9%	7	4	6	17	6%	18%	76%	—
1880/1	172	17%	18%	53%	12%	6	5	4	15	13%	13%	74%	—
1881/2	172	16%	15%	55%	14%	5	6	5	16	—	6%	94%	—
1882/3	180	16%	13%	56%	15%	3	2	1	6	—	16%	84%	—
1883/4	189	18%	12%	55%	15%	10	9	2	21	9%	57%	34%	—
1884/5	185	18%	31%	36%	15%	9	9	8	26	11%	20%	40%	29%
1885/6	175	18%	33%	34%	15%	12	2	6	20	—	50%	50%	—
1886/7	189	16%	30%	34%	20%	9	4	1	14	15%	29%	28%	28%
1887/8	206	10%	30%	45%	15%	12	—	—	12	9%	25%	48%	18%
1888/9	201	15%	34%	38%	13%	9	5	11	25	9%	45%	22%	24%
1889/90	175	14%	30%	30%	26%	10	6	3	19	11%	21%	63%	5%
1890/1	164	10%	19%	46%	25%	1	3	7	11	—	19%	28%	53%
1891/2	165	15%	31%	37%	17%	8	7	5	20	—	40%	60%	—
3997						130	81	65	276				

A gimnáziumi tanulók létszáma 1876-ban: 147; azután folytonosan emelkedik 1888-ig, a mikor 6-al túl haladta a 200 at. Az 1888/9. tanévre még 201 tanuló iratkozott be, de az erre következő évben a létszám már 175-ön felül nem haladt, mivel Sepsiszentgyörgyön ekkor megnyílt az V-ik osztály, hogy az addigi al-gimnázium fokozatosan nyolczosztályu főgimnáziummá egészüljön ki, mi a folyamatban levő iskolai esztendőben szerencsésen be is következett. A jelen tanévre bejegyezett 161 tanuló között, társaitól elmaradt két 8-ik osztálybeli ifjun kívül, a négy felső osztályban senki sincs, ki az alsóbb osztályokat Szentgyörgyön járta volna, de most mégis több tanítványunk van a gimnáziumban, mint volt 1876-ban a háromszékiekkel együtt.

A táblázatból láthatólag az utóbbi 17 év alatt 3 hiján éppen 3,000 tanulót oktattunk a nyolcz gimn. osztályban, így hát egyegy esztendőre 176 gimn. tanuló esik.

A tanulmányokban való elémenetel a következő adatokat tünteti fel: 1876-ban minden 100 tanulóból 28 jeles és csak 4 elégtelen osztályzatu; 1887-ben történik meg először, hogy a bukottak százaléka a jelesekét nem csak hogy utol éri, de sőt meg is haladja, levén a tanulóknak 16⁰/₀-a jeles, 20⁰/₀-a elégtelen, s azután is az 1888/9-ik évtől eltekintve, a mikor 15⁰/₀ jelesre 13⁰/₀ elégtelen esik, a jelesek számra nézve a bukottak után következnek, p. o. 1891-ben minden 25 bukott tanuló mellett nem emelkedik ki több 10 jelesnél. Ma már minden elfogulatlan ítélő belátja, hogy a kellő határok közt gyakorolt szigor nagyon is helyén való azon tanulók irányában, a kik vagy tehetség, vagy szorgalom, vagy mind a kettő hiánya miatt tudományos pályán be nem válhatnak.

Az 1876 és 1893 között eltelt 17 év alatt közepszámitással minden 100 tanítványunk közül évenként volt 17 jeles, 24 jó, 45 elégséges és 14 elégtelen osztályzatu, mi az 1876. évi klasszifikáció eredményéhez képest (akkor jeles volt 28⁰/₀, elégtelen 4⁰/₀) előnyös változást mutat a tovább haladásra képtelen tanulók tulajdonságos dédelgetésének mellőzésében.

A középiskolai törvény keletkezése óta mindössze 6 magán tanuló iratkozott be, kiknek két harmada a vizsgálaton elbukott.

A fenti rovatos táblázat tanusítása szerint a szóban lévő 17

év alatt 276 növendék jelentkezett érettségi vizsgálatra, esztendőnként 16—17 tanuló. Ebből a 276-ból 130, vagyis 47% az egész középiskolai tanfolyamot kollégiumunkban, 81, azaz 30% a négy alsó gimn. osztályt Szentgyörgyön végezte, 65, azaz 23% Sz.-Keresztúron, Kézdivásárhelyen vagy más helyütt tanult az alsó osztályokban. Itt a magyarázata annak, hogy nálunk a felsőbb osztályok aránylag népesebbek, mint a többi iskolákban, mert mi az V. és VI. osztályba három nem teljes gimnáziumból kaptunk tanítványokat, ugymint Szentgyörgyről a református, Keresztúrról az unitárius és Kézdivásárhelyről a kathólikus algimnáziumból. Az érettségre jelentkezett tanulók 12%-át teszik az összes gimn. tanulóknak, kik közül mind a 8 osztályt itt helyben nem egészen 6% végezte, így hát a jelöltek aránylag nagy számából az intézet hátrányára következtetést vonni, e magyarázatok elhallgatása nélkül, nem lehet.

Az érettségi vizsgálat eredménye 1877-ben volt a legkedvezőbb, a mikor a jelöltek egyharmada jeles, a másik harmada jó és a harmadik harmada kielégítő bizonyítványt kapott; legkedvezőtlenebbül 1891-ben ütött ki, ekkor jeles eredményt senki sem ért el, s a jelentkezők 53%-a megbukott. Ebben a meddő évben a 11 között csupán egy volt, a ki a gimnáziumot teljesen itt végezte, 3 Szentgyörgyről jött, a többi, 7, más intézetek növendékeiből véletlenül verődött össze; ellenben 1888-ban, mikor az érettségi vizsgálat elég jó eredménnyel folyt le, mind a 12 növendék itt végezte volt az egész gimnáziumi tanfolyamot. Ezt azért említem meg, hogy kifejezést adjak annak a tapasztalatnak, hogy S.-Szentgyörgyöt kivéve, honnét sok jeles tanítványt is kaptunk, más helyről nem mindég a legszorgalmasabb tanulók keresték fel intézetünket. Az érettségi vizsgálatot 17 év alatt jeles eredménnyel tette le minden 100 közül 9, jól 27, egyszerűen 54, visszavettett 10. Az összes idő alatt végleg elutasított 1, kit a 8-ik osztályig más intézet nevelt.

Hogy mily sok pályára készíti elé a gimnázium a tanuló ifjúságot, azt igen érdekesen illusztrálja, hogy többet ne említsek, az 1892. esztendőben érettségit tett 20 tanítványunk illetően pályaválasztása: 4 (20%) a papi, 2 (10%) a tanári, 4 (20%) a jogi, 3 (15%) az orvosi, 2 (10%) a gazdasági, 1 (5%) a katonai, 1 (5%)

az erdészeti és 3 (15%) az alsóbb hivatalnoki pályára határozván el magát, alig van olyan tisztességes társadalmi állás, melyet magának kivívni egyik-másik ne iparkodott volna, mivel a gimnáziumi érettségi bizonyítvány mindenféle szak- és főiskola látogatására egyenlően jogosítja tulajdonosát.

Az 1883. évi XXX. t.-cz. 26. §-a alapján összesen 3 reáliskolai érettségi vizsgálatot tett egyetemi hallgató kérelmezte a latin nyelvből pótló érettségre bocsátását a helybeli állami reáliskola egykori növendékei közül. Kettőnek sikerült érettségi bizonyítványának a pályaválasztáskor szükségessé vált utólagos kipótlása; a harmadik egy évre visszavetettetett.

És itt szabadságot veszek magamnak az általam rajzolt kép tisztább megvilágíthatása kedvéért a helybeli más két középiskoláról is, a nyilvánosságra bocsátott évi jelentések alapján, néhány adatot az utóbbi 16 évről főlemlíteni, melyek sok tekintetben érdekesekek és tanulságosak, kivált mert összehasonlító pillantást engednek vetni a helybeli három középiskola működésébe.

Kezdem a róm. kath. főgimnáziumon. Ennek 16 évről 2401 beirt tanulója van kimutatva, miből egy-évre éppen 150 esik, melynek 2.5%-a vallásra nézve református. Érettségre jelentkezett összesen 145 növendéke, évenként tehát 9 tanuló, kik közül jeles bizonyítványt nyert minden 100-ból 12, jót 13, elégségest 56, megbukott 19.

A reáliskolának az 1876. és az 1893. közt eltelt 17 év alatt, az előkészítő osztályt nem számítva, fel van jegyezve 1911 növendéke, e szerint az átlagos évi létszám itt 112-re rug, melynek 50%-a református vallásu, de oly megoszlással, hogy a mig p. o. 1876-ban az összes 120 tanulóból 80, azaz 66.6% volt református, addig az 1891/2. évben a 107-et tevő összes létszámból csupán 37, vagyis 34% tartozott hitfelekezetünkhöz. A főreáliskolában az az első érettségi vizsgálatot 1877-ben tartották meg; az innen számított 16 év alatt érettségre jelentkezett 127 ifju, évenként tehát 8; a jelesek százaléka itt 14, a jóké 16, az elégségeseké 51, a bukottaké, mint a kath. gimnáziumban, 19.

E szerint azt, hogy a kollégium a helybeli három középiskola közt a legnépesebb az is mutatja, hogy főgimnáziumunkban a közelebbi 16 év alatt éppen annyi növendék tett érettségi vizs-

gálatot, mint a kath. főgimnáziumban és az állami főreáliskolában együtt véve.

E kitérés után forduljunk ismét intézetünkhöz.

Tanulóink honosságuk szerint 1876-ban akként oszoltak meg, hogy 13% helybeli, 38% udvarhelymegyei, 40% háromszékmegyei, 9% pedig Maros-Torda, Nagy-Küküllő és Fogaras megyékből való volt. Tanítványainknak felerésze a városról és a megyéből, fele pedig más megyékből, leginkább Háromszékmegyéből jött akkor iskolánkba. Az 1892. évben e tekintetben lényeges változás állt be, mert ekkor minden 100-ból helybeli 25, udvarhelymegyei 51, más megyékből való 24 tanuló, tehát alig egynegyed része a tanulóknak lakott megyénken kívül. 17 év alatt középszámitással gimnáziumunk népességéből 14% volt városunkbeli, 48% udvarhelymegyei, 38% más megyebeli.

Nemzetiség és vallás tekintetében téve e 17 évről számítást, kitűnik, hogy tanítványaink 98.1%-a magyar, 1.1%-a román, 0.8%-a német, ennél fogva a miénk az egész országban egyik legmagyarabb középiskola; vallásra nézve református 90%, római katolikus 3.5%, unitárius 2.8%, lutheránus 2%, görög keleti 0.9%, görög katolikus 0.4% és végül izraelita szintén 0.4% volt.

Az 1887/8—1891/2. iskolai évekről fel vett öt esztendei átlag szerint a gimn. tanulóknak 66.7%-a rendes életkoru, 33.3%-a a rendesnél magasabb életkoru volt. A rendes életkoruak közé számítottam az I. osztályban a 10—12 éveseket, a II-ikban a 11—13 éveseket és így tovább; az ezeknél idősebbeket magasabb életkoruaknak vettem, a kik leginkább falusi földmives szülék gyermekei közül kerülnek ki.

Ugyanezen időre eső öt évi átlagos számítás kiderítette, hogy a szülék foglalkozását tekintve 39% őstermelő (birtokos, földmives); 8% iparos, vállalkozó, kereskedő; 1.6% magán tisztviselő; 48.4% értelmiségi (pap, orvos, tanár, ügyvéd, állami-, megyei- vagy községi tisztviselő, tanító); 3% személyes szolgálatot tevő.

Ugyancsak az utóbbi öt évről vett adatok szerint csak magyarul beszél minden 100 közül 92 tanuló, magyarul-németül 6, magyarul-románul 2. Ezek a számok azt mutatják, hogyha csakugyan igaz az a mondás, hogy nyelvében él a nemzet, akkor itt, hazánk e keleti pontján, a nemzetet az elkorcsosulástól féltetni

éppen nem lehet; mintha csak tudná, hogy az idegen élő nyelv idegen gondolkodást, idegen izlést, idegen embert és nemzetet szül, úgy idegenkedik az anyanyelvét is csak provinciális kiejtéssel beszélő némely szegényebb sorsu székely fiu az előtte teljesen idegen s éppen ezért nehéz német nyelvtől. Ezelőtt 3 évvel történt, hogy a kollégiumunk meglátogatására kiküldött miniszteri megbízott egyik, nem éppen alsóbb, osztályban a német nyelvi órán megjelenvén, a felelésre felszólított eredeti háromszéki fiuhoz, kinek sehogysem állott rá a nyelve a német szóra, tréfásan ezt a kérdést intézte: „Können Sie deutsch?“ — „Nichts deutsch“ — lőn rá a jóhizsemüleg adott felelet.

Magaviseletből ugyancsak az 1877/8. iskolai éven innen eső idő alatt jó (első foku) osztályzatot nyert átlag 90%, szabályszerűt 8%, és kevésbé szabályszerűt 2%, minden esztendőben.

Leczkeórát mulasztott évenként középszámitásban minden 100 közül 74, egyetlen óráról se maradt el 26 tanuló; az igazolt órákból egy-egy mulasztóra 25 esik. Az igazolatlan óramulasztások annyira megapadtak, hogy p. o. az 1891/2. tanévben csupán 21 igazolatlan óramulasztás történt az egész gimnáziumban.

Mielőtt az elemi iskolára térnék, megjegyzem, hogy a régebbi fokozás szerint használt kitűnőt jelesnek, a jelest jónak, az I. rendűt pedig elégségesnek vettem a táblás kimutatásban.

Volt időszak, melyben az elemi tanulók száma 10-el meghaladta a gimnáziumnak 147-re menő létszámát: 1876-ban. Ezután a gimn. tanulók száma évről-évre fokozatosan emelkedik, az elemistaké ellenben esik, egészen 1888-ig; ekkor 206 gimn. tanuló mellett 125 elemi tanítványunk volt. 1890-ben az elemi osztályokban a tanulók létszáma a minimumra szállott le: csak 112 növendék iratkozván be; ettől kezdve ismét emelkedőben van a létszám.

A lefolyt 17 év alatt a négyosztályu elemi iskolába 2169 növendék járt; ebből egy-egy esztendőre 128 tanuló jut. Kollégiumunk elemi és gimnáziumi osztályaiba 5166 tanulót irtunk be az utóbbi 17 évben s így a tanulók összes létszáma évenként 304-re tehető.

Az elemi iskola két alsó osztályának akkori nagy népessége összefügg a tandíjmentességgel. 1876-ig, az elemi első osztály,

innen kezdve a 2-ik is tandíjmentes volt 1885-ig, a mikor az évi 4 frt tandíj fizetésre a két alsó osztály növendékei is köteleztettek, mert tudvalevőleg éppen ezek között szokott sok idegen vallású növendék lenni, a kiket a tandíj fizetése alól továbbra is fölmenteni azért sem lehetett, mert a gimn. állandó tanerők számának növelésére az országos törvény kötelezte kollégiumunkat, ennél fogva jövedelmét lehetőleg fokozni elodázhatatlan köteleességünké vált. Különben is a gimnázium létszámának alakulására ennek az intézkedésnek semmi hátrányos következése se volt tapasztalható, sőt, mint említém, éppen az azt követő években lett a gimnázium a legnépesebb.

A legutóbbi ötévi időszakban az elemi iskolában átlagvéve évenként 100 tanuló közül volt kitűnő és jeles: 40, jó: 27, elégséges: 19, elégtelen: 15. Ez utóbbiak számát növelik az elemi első osztálybeli azon tanulók is, a kik fejletlenségek miatt nem nyerhetvén érdemjegyet, ismételni kénytelenek az osztályt; ezeket a számításból kihagyva, a bukottak százaléka 10-re rug.

Vallásra nézve református itt minden 100-ból 74, lutheránus 7, unitárius 7, római katolikus 9, görög katolikus 1, görög keleti 1, izraelita 1.

Honosság szerint: helybeli 63⁰/₁₀₀, udvarhelymegyei 24⁰/₁₀₀, más megyebeli 13⁰/₁₀₀.

Nemzetiségöket (anyanyelvöket) tekintve, 100 elemi iskolás közül magyar 97, német 2, román 1.

Szüleik foglalkozása szerint, földmives és birtokos a szülője minden 100-ból 18-nak; iparos, vállalkozó, kereskedő: 42-nek; magán tisztviselő: 1-nek; az intelligenciához tartozó: 34-nek; személyes szolgálatot tevő: 5-nek. Életkorukról, egészen megbízható adatok hiányában, csak annyit említek meg, hogy p. o. a múlt iskolai évben az első osztályban 6—10 éves, a 2-ikban 7—12, a 3-ikban 8—13 és a 4-ikben 10—14 éves növendékek tanultak.

A közegészségi adatokból a következőkre terjeszkedem ki. Epidémiák miatt főképp az elemi iskolások szenvedtek gyakrabban. Így 1877-ben a városunk területén járványossá vált difteritisz miatt az elemi iskola két héttel a pünköshti szünidő kezdete előtt szétbocsáttatott. 1881-ben ugyancsak a négy elemi osztály

november- és decemberben nem gyűlhetett össze a kanyaró járvány miatt. Hasonló okból voltunk kénytelenek 1887. február 19-ikétől márczius 8-ikáig az elemi osztályokat haza bocsátani; márczius 3-ikán tul ugyan egyetlen betegünk se volt a kollégiumi kórházban, de a városi hatóság felhívására ugyanazon hónap 29-én másodszor küldöttük őket a városszerte uralkodott járványos betegségek miatt néhány napi szabadságra. Az 1880/1. iskolai évben 4, a rá következőben szintén 4, az ezután valóban 2, az ezt követőben 4 (mind a négy elemi első osztálybeli), az 1889/90-ikben 1, végre az 1891/2-ikben 4 halottunk volt a tanulók közül. Ezek közül egy a kollégiumi kórszobában, egy a megyei kórházban, a többi a szülei háznál hunyta le szemeit örök álmra. 17 év alatt összesen 19 tanítványunkat ragadta el a halál az említett hat iskolai esztendőben. Így 11 évünk volt olyan szerencsés, hogy az esztendőnként 304-et számláló ifjúságból senki sem halt el. A halottak száma 0.3%-át teszi a tanulók 17 évi létszámának.

A ragályos betegségek legborzasztóbbika, a szemcsés kötőhártyalob, mely a közelebbi években, kivált hazánk déli megyéiben, nem egy embert fosztott meg legdrágább kincsétől, szemevilágától, tanuló ifjúságunkat is pár esztendőben aggasztó mértékben támadta meg. Legelőbb 1879. február havában tűnt fel e veszedelmes kór, a mikor 30 növendék szenvedett ebben a szembajban; márczius 6-ikán már 110 tanulót találtak szemfájósnak, kik közül 50 leczkére se járhatott s a többiektől el kellett őket különítenünk és márczius 8-tól április 20-ig a tanítást az egész intézetben beszüntetnünk. A kórházzá alakított nagyteremben április 4-ikén már csak 4 volt a gyógykezelésre itt maradt 30 szembajos tanulóból. Husvét után ugyan a tanítást folytattuk, de 18 szembajos növendéket még ekkor se lehetett az intézetbe bebocsátani; ezek a városon e végre berendezett helyiségben gyűltek meg aránylag rövid idő alatt, úgy, hogy 6 kivételével valamennyi letehetette az évvégi vizsgálatot. Ettől kezdve kisebb-nagyobb számban mindég voltak szembajos tanítványaink, de a gondos gyógykezelés miatt a baj annyira soha el nem harapózhatott mint az 1887/8. iskolai év kezdetén. 1879 óta minden tanév kezdetén s év közben is többször, az egész tanuló ifjúság általános szemvizsgálatnak van alá vetve, 1887. szeptember elején 94

gimnáziumi és 40 elemi iskolai, összesen tehát 134 tanulót talláltak a szemvizsgálaton hurutosnak vagy szemcsésnek. A súlyosabb betegek közül 14 a megyei kórházba szállíttatott, honnét január közepéig, 3 kivételével, valamennyi gyógyultán távozott el; ugyanekkor az iskolában a szeptemberi 94 gimn. beteg tanuló közül már csak 34 állott gyógykezelés alatt, illetőleg utasíttatott szemviz használására. Ezután a folytonos gondozás és gyógykezelés következtében annyira leapadt a szembajosok száma, hogy p. o. az 1892/3. iskolai év kezdetén tartott szemvizsgálat alkalmával csupán 4 szemcsés és 9 hurutos akadt, kik közül 7 gimnáziumi, 6 pedig elemi tanuló. A szembajosok gyógykezelése, eleitől fogva kiváló gondja volt és van, az 1877-től 1890-ig orvosi, az óta e mellett gondnoki állásában is hasonló buzgalommal működő Dr. Mezei Ödön orvos urnak. Súlyosabb betegségi eset, a mely tudniillik 6 napnál hosszabb ideig tartott volna, a szem-bajtól eltekintve, aránylag kevés fordult elé.

Kollégiumunkból 17 év alatt mindössze 8 tanulót kellett elutasítanunk, kettőt a mások tulajdon jogának nem respektálásáért, kettőt többrendbeli mulasztás és rendetlenkedés miatt; négyet csendesén eltávoztottunk. 1888-ban négy hatodik osztálybeli tanulót egy más intézetből rossz magaviseleti fokozattal befogadott tanítványunk, ki teljes megjavulást ígért felvételekor, oly erkölcsi romlottságba sodort magával, hogy testi s lelki erejöknek megóvhatása végett az intézet elhagyását és az egymástól való elválást ajánlottuk nekik, a mit az éppen akkor bekövetkezett második évharmad kezdetével meg is tettek. Mint a rothadt alma megrontja a vele érintkező épeket, azonképpen az erkölcsileg aláhanatott fiuk is, inkább társaik erkölcsiségét veszélyeztetik, hogy sem maguk javulnának meg. Az iskolák a javító-intézeteket nem pótolhatják!

A közelebbi öt év alatt 100 gimn. tanuló közül szolgálta volt 29, az elemi iskolából 10; díjmentességet élvezett minden 100-ból a gimnáziumban 25, az elemiben 24. Így hát a tanulók negyedrészre díjelengedésben részesül. A szolgálak, mint olyanok, nálunk nem feltétlenül díjmentesek, mert a szolgatanulóság legalább 50 frt értékű javadalmat képvisel. A szegénysorsu igyekezetes tanulók közül folyamodás alapján veszi fel őket a tanári kar minden is-

kolai év kezdetén. Az ugynevezett ekspoziciónális rendszer mellett szükség van a szolga-tanulókra.

A legutóbbi öt év alatt az 1887/8. iskolai évben, tehát mindjárt az iskolaépület megújítása után, volt legtöbb benlakó tanítványunk: a gimnáziumból 174 (85%-a a tanulóknak), az elemiből 42 (33%), úgy, hogy a 180 vaságy mellett kénytelenek voltunk ideiglenesen faágyakat is rakatni be a szobákba; általában minden 100 gimn. tanuló közül, öt évi átlag szerint, benlakó 78, az elemi iskolában (3-ik és 4-ik osztályosok) 20. E szerint a gimnázisták három negyedrésze, az elemistáknak egy ötödrésze szokott az ekspozícióban (társasétkezés) részt venni; mert benlakó a közös étkezésből ki nem maradhat, legyen az tanítvány vagy szolga.

Az ekspoziciónális rendszer abból áll, hogy a hét napjainak megfelelő számban, azaz heten, egy-egy asztaltársasággá alakulnak olyan formán, hogy az előre megállapított, de folyton ismétlődő sorrendben, egyik nap az egyik, másik nap a másik főzet az egész társaságnak ebédet és vacsorát. Mindenkinek van egy gazdasszonya egész évre fogadva, a kihez a főzetés napján reggel egyik szolga elviszi a másfélkiló hust az ebédhez, s ugyanannyit a vacsorához; ha nem sültet akarnak vacsorálni, akkor a hus árát küldik el a gazdasszonynak, a ki a pénzből megbízatása szerint szerzi be a hozzávalót s készíti el a kívánt vacsorát. Minden társaság legalább 3 szolgatanulót lát el ebédvel, vacsorával s reggelire kenyérrel. Persze nem csak az ételből, hanem az ételbehozásából, az evőeszközök tisztántartásából is ki jut mindenik szolgának a maga része. Az ebéd áll levesből s marhahusból, mit régi szokás szerint egy fazékban szállítanak be az iskolába, és mártásból, melyet a tányérokkal megterhelt kisebb szolga viszen a fazakat czipelő nagyobb fiu után. Pár percz múlva már a terített asztalon egy tálban 10 egyenlő nagyságu darabban látható az egyik fiutól ügyesen felszeldelt hus, melyet, a mindég izletes leves után, mártással igen jóízűen költ el a sok élénk anyagcseréjű fiatal ember. — Száz év óta van meg kollégiumunkban az ekspozíció a nélkül, hogy valami lényeges változtatás esett volna rajta. Talán ideje volna a konviktust másképpen rendezni be, talán lehetne egy kissé bővebb táplálékhoz juttatni a fiatalságot;

de olyan módját az együttétkezésnek, hogy a tanulók 35%-a, mint jelenleg történik, ingyen ellátásban részesülhetne a többiek megterhelhetése nélkül, még eddig, habár foglalkozunk vele, ki-találni nem valánk képesek. Páratlanul áll kollégiumunk abban a tekintetben egy századtól fogva, hogy minden benlakó növen-déke az egészség fentartására okvetetlenül szükséges táplálékot az ekszpozícióban mindenkor megtalálta s hisszük hogy ezután is megtalálja.

II.

A tanári és tanítói testületben, valamint a gondnoki karban 17 év alatt sok személyi változás történt. Az 1875/6. esztendőben a gimnáziumban tanított 3 rendes, 2 helyettes, 2 állandó szakta-nító (a két helybeli lelkész), 2 segédtanár és 5 köztanító; az 1891/2. évben 7 rendes-, 1 segéd-, 1 vallástanár és 3 köztanító. Az akkori gondnokok közül egyedül méltóságos Sebesi Ákos ur viseli hivatalát, kit hosszas és hasznos szolgálatai elismeréséül a mult évi egyházkerületi közgyűlés főgondnoki állásra emelt. A tanárok közül hárman vagyunk még szolgálatban, ugymint: Sza-kács Mózes, Bod Károly és Gönczi Lajos.

Az 1876. év juniusában tartott egyházkerületi közgyűlés a Korondi Mózes halálával még 1875-ben megüresedett mennyiség-tan-természettani tanszéket, melyet az 1875/6. iskolai évre Bod Lajos tanárjelölt foglalt volt el, Félegyházi Antal tanárjelölttel, és a hasonlóan még 1875-ben elhunyt Pataki Pál természetrajz-vegytani tanszékét Gönczi Lajos helyettes tanárral töltötte be. A Kis Ferencz nyugalomba vonulásával, 1881-ben, a történelem és földrajz helyettes tanára Solymosi Endre lett, s három évi szolgálata után 1884-ben választott rendes tanárnak arra a tan-székre, melyen azelőtt helyettesképpen ült.

Az 1875-ben felállított klasszika literaturai segédtanári szé-
ket kezdettől fogva 1884-ig, a mikor abból a 2-ik klasszika-lite-raturai rendes tanszék rendszeresített, Benkő Gyula foglalta el s az 1884/5. és az 1885/6. években helyettes tanári állásban töl-tötte be. Innen ment el kovásznai papnak, hol pár év multán élénk elmé-je elsötétült s fiatal életét oly tragikusan kellett befejeznie. Ezen a tanszéken, melyet képesített pályázó hiánya miatt csak felállítása

4-ik évében, azaz 1888-ban lehetett Kovács Dániel volt h.-bőszörményi rendes tanárral betöltenünk, az 1886/7. évben, valamint a rá következő 1887/8. iskolai esztendő első harmadában, Borsos Benő, jelenleg szatmári tanár, a másik két harmadban Báthori Gyula, most csurgói rendes tanár, volt helyettes tanárul alkalmazva. A 7-ik rendes tanári széket 1886-ban állítottuk fel. Ezt Olasz Gyula 86-tól 88-ig helyettes, az óta pedig rendes tanári minőségben foglalta el.

A 8-ik r. tanári széket az 1892. évi kerületi közgyűlés rendszerezítette ugyan, de a pályázat meddősége miatt betöltésére alkalom nem nyílt. Szakcsoportjába a német és latin nyelvészet tartozik és a német nyelvi segéd tanári javadalom ide fordításával tervezzük létesítését. Ezen a rendessé alakított segédtanári tanszékben 1876-tól fogva sokan voltak alkalmazva. Legelőbb dr. Nagy Sámuel, jelenleg ügyvéd, 3 évig, Farkas Károly, most pókakereszturi pap, négy évig; Bod Sándor, szatmári tanár, két évig; Olasz Gyula, rendes tanár, egy évig; Kolozsvári Aladár, hajdunánási tanár, egy évig; Szécsi Ferencz, jelenleg felvinczi lelkész, másfél évig. Nehány évben helyettesítés útján láttuk el ezt a tanszéket. Az utóbbi 17 év alatt, a vallásoktatókkal együtt, éppen 20 tanár tanított rendes tárgyakat a gimnáziumban, a kik első sorban a felsőbb osztályokban foglalkoztak. Ez idő alatt a mértani rajz, a történelem, a természetrajz, a mennyiségtan, sokszor a német nyelv is, az alsóbb osztályokban is rendszeren szaktanárok kezében voltak. Ellenben a latin és magyar nyelv, a számtan (az I. és II. osztályban), a földrajz és vallás, egészen a negyedik-ötödik osztályig, változó köztanítóknak, póttanároknak, voltak s vannak részben még ma is beosztva olyan formán, hogy a rokon tárgyak lehetőleg csoportosíttatnak ugyanazon osztályban.

A 20 tanár mellett, kik közül 5 kizárólag a négy felső osztályban működött, nem kevesebb mint 25 változó köztanító segédkezett a tanításban. Közülök 5 tanárjelölt, 20 pedig papjelölt volt. Csupán az első vagy második gimn. osztályt tanította 15, csak a harmadik vagy negyediket oktatta 10. Iskolánknál szolgált ezek közül egy, Illyés István, jelenleg kollégiumi pénztárnok, 15 évig; egy, Székely Árpád, megszakitással, 8 évig; egy, Pál Adolf,

7 évig; egy 5 évig; egy 4 évig; kettő 3 évig; tíz 2 évig; egy másfél évig, hét 1 évig.

Az elemi iskola négy osztályában összesen 36 tanító nyert alkalmazást, ezek közül 13 népiskolai tanítójelölt, 23 papjelölt. 17 év alatt az elemi negyedik osztálynak 13, a harmadiknak szintén 13, a 2-iknek 14 és az elsőnek 4 tanítója volt. Egyévi megszakitással 13 esztendeig szolgált egy, Lázár József, jelenleg szenior és kontra, 3 évig négy, 2 évig tizenhat, 1 évig tizenöt tanító.

Visszatérve a gimnáziumhoz megemlítem, hogy az 1882-től 1887-ig, vagyis a mennyiségtan és mértanirajzi tanszék betöltéséig, a rajz tanítással ideiglenesen, mint kisegítő, a kath. gimnázium akkori rajztanára, Lukács Sándor volt megbízva; az előtt éveken át egy iskolánknál 7 esztendeig szolgált köztanító töltötte be a rajztanár helyét.

A testgyakorlás az 1874/5. iskolai évben mondatott ki az előljárásság által kötelező tárgynak az akkori hat középosztályra nézve. A kollégiumkertben még 1873-ban fölépült a most is meglevő nyári tornacsarnok. Az első tornatanító, Hann Károly segéd-tanár, most a helybeli reáliskola tanára, volt, de ő 1875-ben iskolánktól megválván, három éven keresztül alkalmas tornatanító hiányában, a testgyakorlást csak a négy alsó gymn. osztálynak tanították. Az 1878/9. évtől kezdve, mivel a tanítói testületben ahhoz értő ember találkozott, az ötödik és hatodik osztályra nézve is kötelezővé vált; végre 1880-ban a kötelezettséget a bölcsészeti tanfolyam hallgatóira (7. és 8 gymn. osztályosok) is kiterjesztetük. Téli tornázásról csak 1890 óta gondoskodhatott az előljárásság, akkor kibérelte az ujonnan épült állami tornacsarnokot két évre; ezen iskolai év elején a minisztérium a szerződést további két évre újlag megerősítette az eddigi 120 frt évi bér fentartása mellett. Eddigelé magából a tanítói testületből akadt évenként vállalkozó a testgyakorlás tanítására, mivel állandó tornatanárunk nekünk sincs. Az utóbbi 17 év alatt összesen 7-en tanították ezt a jelentőségéhez mérten talán sehol eléggé nem méltányolt tantárgyat. Legtovább és legállandóbban Solymosi Endre tanár és Lázár József köztanító foglalkoztak vele.

Az ifusági énekkart mindössze 4-en vezették, köztük leg-

tovább, 8 éven át, Zayzon Ferencz; 1886-ban Solymosi Endre vevén át a tanítást, ő a gyermekeket, az alsóbb osztályosokat is bevonta az énekkarba s az így nyert gyönyörű hanganyaggal és jól begyakorolt darabjaival igen szép sikert tud felmutatni.

Az ifjúsági önképző-kört, mint a magyar nyelv és irodalom tanára, az egész idő alatt Bod Károly vezette, kivált a szavalatban érvén el a tagokkal szép sikert.

A francia nyelvet, mint rendkívüli tantárgyat, heti 2 órán a kezdők és haladók csoportjának tanítani a mindenkor német nyelv tanító segédtanárnak állott kötelességében, az 1883/4. és az 1884/5. iskolai esztendőben, hogy fenakadás ne legyen, Gönczi Lajos tanította, mint tanvezető; 1885/6-tól kezdve állandóan Olasz Gyula oktatja az önként vállalkozó 12—15 növendéket a francia nyelvre.

A zenekart kiváló szorgalommal és sikerrel Kozák Márton városi karmester tanítja több mint 25 év óta.

A reáliskolai vallástanítás kérdésében évekig tartó surlódás fejlődött ki a tanítás teljesítésével megbízott kollégium és a vallástanítók illetőleg reáliskola között. Eleinte a református vallásu reáliskolai tanulók vallásos oktatása a reáliskola helyiségében történt. A harmadik évben már a tanulók a kollégiumba jöttek s itt többi tanítványainkkal együtt részesültek vallástanításban. Később, az 1874/5. tanéven kezdve, már csak azért sem járhattak be iskolánkba, mivel a reáliskolai tanterv szerint csak heti 1 óra volt vallásoktatásra szánva, míg nálunk kettő. De más felől a kollégiumi vallástanítók, a két helybeli lelkész, azt vitatták s talán nem is egészen jogtalanul, hogy ők csupán a ref. kollégium növendékeit kötelesek, mint állandó szaktanítók, oktatni szaktanítói csekély fizetésökért; a kollégium előjárósága azonban más tanerőkkel nem rendelkezvén, arra hívta fel a vallástanító lelkészeket, hogy köteles óraszámuk határain belül, mivel a reáliskolai református tanulók vallásos oktatásának kötelezettsége minden anyagi segély nélkül a kollégiumra háríttatott, — a kollégiumban e végre kijelölt helyen és időben oktassák a hitfelekezetünkön levő reáliskolai tanulókat is. A felhívottak azonban erre egyáltalán nem voltak eleinte hajlandók, úgy, hogy p. o. az 1876/7. iskolai évben a reáliskolai református tanulók e miatt nem részesültek

vallásitanításban. A következő évben a tanítás külön helyen és időben, itt a kollégiumban, ugyan kezdetét vette, de az egyik lelkész közreműködése nélkül, ki a tanítást akkor is vonakodván megkezdeni, az előjáróság szaktanítói fizetését beszüntette s csak másfélév multán folyósította ismét, a mikor az illető vallásitanár a tanításra való készségét írásban bejelentette s magát szaktanítói kötelességei pontos teljesítésére kötelezte.

Az 1883/4. éven kezdve a reáliskolai tantervben is 2 órát kapott a hittan minden osztályban. Ekkor a reálisták külön tanítása az I—VI. osztályban megszűnt, mivel mi sem gátolta őket a kollégiumi vallásitanai órákon való megjelenésben. De már akkor a volt a bökkenő, hogy nálunk a 7-ik osztálynak egyetlen hittan órája sem volt, a 8-iknak ellenben 3 órán tanították egyházunk történetét. Ennélfogva a 7-ik osztálybeli reálistákat ezután is külön kellett oktatni egészen az 1885/6. tanévig, a mikor a hittanórák, újabb szervezetünkkel, a 7-ikben is megkapván a kellő óraszámot, ezzel mindenféle nehézség és surlódás elenyészett.

A nélkül, hogy a fentebbiekkel okozati összefüggésbe akar-nám hozni, itt emlitem meg, hogy a helybeli református lelkészek jövőben kollégiumunknál semmiféle tanári vagy tanítói kötelesség teljesítésére utalva nem lesznek. A helybeli t. papok 1855-ben kezdetek először tanítani önkénytes vállalkozás folytán. Ez időtájban a bécsi kormány a tanárok létszámának szaporítását sürgette; másfelől Háromszéken mozgalom indult meg arra nézve, hogy kollégiumunk oda helyeztessék át, mely utóbbi törekvés a nagyszámu helyhez kötött alapítványok miatt hajótörést szenvedett. Ilyen körülmények közt az udvarhelymegyei és erdővidéki egyházközségek, valamint a t. papok és tanítók is s a legelső sorban érdekelt városunk lakói, nehogy a századok óta működő főiskolájukat elveszítsék, alapítványi összegeket ajánlottak fel tanári székek létesítésére. Az igaz, hogy később, 1873-ban, az udvarhelyi egyházmegye t. lelkészei és tanítói által tett ezen mintegy 5,000 frt alapítvány azon kikötéssel, hogy legalább annak felhalmazódott hátralékos kamatját fizessék meg, töröltetett; és két év mulva, 1875-ben, elengedett az erdővidéki t. papok és tanítók 700 frtnyi alapítványa is azon feltétel mellett, hogy ezen összegnek 1872-től 1875 végéig járó kamatját 2 év lefolyása alatt

feltétlenül beszolgáltatassák a kollégiumi pénztárba; az Udvarhelyen egyes buzgó hitfeleink és erkölcsi testületek által aláírt 7,000 frtból tényleg csak 3,400 frt, tehát, nem egészen fele folyt be, — mégis az iskola meg lett mentve, mert a gyűjtésben kifejtett buzgóságukért az évi 100 frttal honorált lelkészek, állandó szaktanítói czímmel és 210 frt fizetéssel láttatván el, az abszolút kormány az állandó tanerők közé beszámította őket is. Az 1883. évi XXX. törvénycikk, vagyis az országos középiskolai törvény értelmében ezek az állandó szaktanítók szak (rendes) -tanároknak nem csak hogy el nem ismertettek a kormány által, de vallás-tanításon kívül egyéb-re nem is voltak alkalmazhatók, ennél fogva szaktanítói állásuk tarthatatlanná vált. 1890-ben egyik lelkész elhalván, a presbitérium úgy intézkedett, hogy jövőben csak egy rendes és egy segéd-, nem pedig, mint eddigelé volt, két egyenrangú lelkészt fog tartani. Az az egy lelkész pedig alig érhetne rá, hogy a kollégiumban vallást tanítson. Ily indokokból illetékes helyen kieszközöltük, hogy ezután a lelkészek helyett oly vallás-tanító segédtanárt alkalmazhassunk, a ki, nem kellvén munkásságát az ekklézsia és kollégium között megosztania, az iskolában az ugynevezett gyermekistentiszteleteket is vezetheti. Erre az iskolai esztendőre, Zayzon Ferencz, volt ref. lelkész és vallás-tanár, utódául éppen saját fiát, Zayzon János akadémia-papjelöltet hívtuk meg, a ki, úgy látszik, az előljárásság várakozásának meg is tud s meg is akar felelni.

Az 1890-ik évben megszüntette az előljárásság az ugynevezett kurszori intézményt, a mi itt abból állt, hogy az V. és VI. osztályosok, kivétel nélkül, kettőnként egy napi szolgálatra, mely reggeli 6 órától este 6 óráig tartott, kirendelve, bizonyos kötele-ségeket teljesítettek, p. o. egyik az iskola bejáratánál állva, gondoskodott arról, hogy idegen a tanítási órák alatt a kollegiumba be ne jöhessen; a másik elhozta a postát, gyűléseket hívott össze stb. szóval ők végezték mindazon kötelelességeket, melyeknek jó része most az iskola-szolga teendői közé tartozik. Ezt a régi uzust nemcsak azért kellett eltörölni, hogy a nem nagy népességű két-osztály növendékeit a rendes leckeórák látogatásától mindegyre el ne vonjuk, hanem azért is, mert fegyelmi s egészségi szempont-ból is sok kifogást lehetett tenni ellene.

Az igazgatói hivatalt 1880-ig Kis Ferencz; 1880—1885-ig Bod Károly; 1885-től 1887-ig Szakács Mózes; az 1887/8. évben ismét Bod Károly viselte; 1888-ban az előjáróság Gönczi Lajos tanvezetőre ruházta ezt a tiszte, ki szükségből két évig a tanvezetőséget is megtartotta mellette.

Tanvezetők voltak: 1875/6-ban Szakács Mózes; 1876—1878-ig Bod Károly; 1878—1880-ig újra Szakács Mózes; 1880-tól 1890-ig Gönczi Lajos; 1890-től fogva Solymosi Endre.

Az új szervezet, vagyis 1884 óta a gazdasági felügyelőséget Félegyházi Antal hordozza.

A széniori és a kontrai hivatalt 1876-tól 1887-ig, tehát 12 évig, egyesítve viselte Illyés István; 1887-ben külön választván a két hivatal, ő csak a széniori kötelességeket végezte 1890-ig, azaz kollégiumi pénztárnokká választatásáig; utóda lett Kóbori János, kit egy év múlva Lázár József, jelenlegi szénior, váltott fel. Ellenőrök voltak Illyés után Gábos Sándor, Németh Sándor, Fábián Márton és Sándor András. Ez iskolai év kezdetén ismét egyesítettük a széniori és kontrai hivatalt.

Jóllehet az iskolaépület meg bővítése és átalakítása nagy anyagi áldozatokat kívánt, mindazonáltal a tanári javadalmazás is nyert némi növekedést. Nem sokára az építés befejezése után, 1889-ben, az 1000 frt törzsfizetéshez a 10-ik szolgálati év betöltésével kezdődött négy 50 frtos ötödévi pótlék rendszeresített, melyet már 1891-ben két 100 frtos ötödévi korpótlékra sikerült átváltoztatnunk, úgy, hogy 10 évi szolgálat után mindenik rendes tanár 1200 frt fizetést élvez, a természetbeli lakás vagy 200 frt szálláspénz mellett. Az udvarhelyi tanárok csekély fizetésök daczára is nyugodtan teljesítették kötelességeiket, mert családjuk, haláluk esetére, még jobban volt biztosítva a helybeli özvegy-árvai alapból, melynek alapszabályait alább röviden megismertetem, mint lesz a megvalósulás küszöbén álló országos középiskolai nyugdíjintézet létrejöttével; de mivel ez az országos intézet nem csak az egyes személyeknek, hanem egyetemes tanügyünk fejlődésének is kétségtelenül nagy hasznára válik, — mi magunk is jelentkeztünk a belépésre, ha azt elfogadható feltételek mellett tehetjük meg, mire nézve a nyilvánosságra bocsátott tervezetből megnyugvást merithetünk.

Helybeli özvegy-árvai gyámintézetünk a 40-es években kelet-

kezett Szabó György, Magyarósi Sz. József, Sylvester Dénes és Kis Ferencz volt tanárok idejében és kezdeményezéséből akképpen, hogy ők saját fizetésökből rakták össze az első filléreket, melyből az iskolai előljáróság anyagi támogatásával (egy ideig ide folyt be az ugynevezett sütőház akkor még csekély jövedelme, az ünnepi ajánló-levelek és büntetés pénzek fél jövedelme) lassanként tekintélyes alaptőke keletkezett. 1876-ban a tanári özvegy-árvai-alap tőkéje a 17,000, a Magyarósi nyugdíj-alapé a 4,000 frtot nem sokkal haladta volt meg s míg 17 év alatt az előbbi majdnem megkétszereződött, az utóbbi is hetedfélezer frtra növekedett, mindamellett, hogy néhai Kis Ferencznek, azon négy-öt év alatt, mit végleges nyugalomba töltött, évenként 500 frttal járult 1000 frtra ment nyugdíjilletményéhez.

A tanári nyugdíj-alapot boldogemlékü Magyarósi tanár alapította meg 1865-ben. Ekkor kelt hagyomány-levelében a 2-ik pont így hangzik: „Hagyok a sz.-udvarhelyi református főiskolának egy ezer pengő forintot, azon összegből, melyet 1848-ban a főiskolának kölcsön adtam volt; és kívánatom az, hogy ezen összeg kamatja évenként mindég a tőkéhez adatván, mint új tőke kezeltessék mindaddig, míg ötezer pengőforint tőke lészen: akkor annak kamatja adassék öregség, vagy baleset miatt a szolgálatra tehetetlen, a főiskolánál szolgált rendes professzor nyugdíjpenze fedezésére.”

Helybeli özvegy-árvai gyámintézetünk 1882-ben módosított alapszabályait így foglalhatom össze:

a) az alaptőke évi kamatainak legalább 5%-a feltétlenül tőkésítendő;

b) minden rendes tanár köteles tagja és első évi készpénz fizetésének egynegyed részét legfennebb 3 év lefolyása alatt tartozik ide befizetni, melyet, kamat nélkül, csak azon egyetlen esetben kaphat vissza, ha állásából fegyelmi uton elmozdított;

c) a család, tekintet nélkül a gyermekek számára, vagy akár az özvegy, vagy a szülőtlen árva vagy árvák, míg jogosultságuk meg nem szűnik, az egész segélyösszeget kapják, mely évi 500 frtban van megállapítva*, ha azonban a segélyezendő családok

* Az erdélyi ref. tanárok közös gyámintézetétől ezen felül 250 frt évi járulékra tarthat jogosultságot mindenik udvarhelyi tanár családja.

nagyszáma miatt a kiadható összegből egy-egy családnak 500 forint nem jutna: akkor egyenlő arányban részesítendőek segélyben tekintet nélkül az addig élvezett nagyobb segélyre;

d) az özvegy jogosultsága, ha férjhez nem megy, élte végéig; a gyermekeké, úgy a fiuké mint a leányoké, 24 éves korukig tart, ha azelőtt fizetési hivatalba nem jutnak, illetőleg férjhez nem mennek;

e) a jogosultság mértéke a szolgálati évek több vagy kevesebb számától függővé nem tétetik, a hivatalba lépéssel a jogosultság is meg van hozzá szerezve;

f) a segély utólagosan adható ki évnegyedes részletekben.

Az utóbbi 17 év alatt iskolánk gondnoki karában a következő változások történtek. Gróf Haller János, kit 1878-ban a főgondnokká előlépett Nagy Lajos helyére választottunk algondnoknak, 1890-ben ezen állásáról lemondott. Utódja még azon esztendőben Dr. Mezei Ödön lett.

Régi szokás szerint egyházi és iskolai ügyeink vezetésében érdemes világi férfaink minél nagyobb számmal vesznek részt, mert hiszen a protestáns egyház ereje egyfelől azon jeles világi férfiakban rejlik, kik mint gondnokok az egyházi és iskolai ügyek intézésében előkelő szerepet visznek. Gyakran megtörtént azonban, hogy a közbizalom nem egy jelesünket két-három gondnoki állásra való megválasztással tisztelte meg. Ezek közé tartozott Léczfalvi Gyárfás Domokos ur is, kit ezelőtt több mint félszázaddal a görgegyi egyházmegye, később, mikor lakását Sz.-Kereszturra tette át, az udvarhelyi egyházmegye és végre 1865 június 13-ikán, Gróf Bethlen János helyére, kollégiumunk nyert meg főgondnokául. Ugyde az egyházkerületi közgyűlésen csak egy szavazati joggal bírván az ilyen gondnokok is, nyilván való, hogy a kettős vagy hármas gondnoki állást viselő férfiak egyet-kettőt képviselő nélkül kellett hogy hagyjanak azon testületekből, melyeknek ügyeit és érdekeit egyéb tekintetben köztudomású buzgóságuknál fogva kifogástalanul szolgálták.

Az erdélyi ref. egyházkerületi, egyházmegyei, kollégiumi és püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségi fő- és algondnokoknak, 1891. márczius 21-én Kolozsvárt tartott értekezlete kimondta, hogy ezen nehézségek lehető megszüntetése céljából igen kívána-

tos volna, hogy azok, a kik egynél több gondnoki állást töltenek be, ezek közül egyet megtartván, nyissanak alkalmat arra, hogy a világi elem minél nagyobb számmal vehessen részt egyházi s iskolai ügyeinkben. Bármily nehezére esett is ő méltóságának azon testületektől, melyeknek élén oly hosszú időn keresztül állott, megválni: az említett gondnoki értekezlet határozatának magát feltétlenül alávetette. Azon egyházmegye főgondnoki állását, melynek szélén lakik, megtartván, a görgényi egyházmegyénél 54 évig viselt főgondnoki állásáról, mivel ezen egyházmegyétől távol van, s a kollégiumunknál 27 évig egész lelkesedéssel és örömmel hordozott főgondnoki tisztéről, mert az udvarhelyi egyházmegyénél elébb vállalt volt főgondnokságot mint iskolánknál, 1892 január 8-ikán Segesvárt kelt meleghangu bucsuzó levélben lemondott. Hogy kollégiumunk felépítésében mi része van ő méltóságának, azt iskolánk soha sem feledheti el. Klasszikus míveltségével, humánus gondolkodásával és páratlan kötelességérzetével vonzólag, termékenyítőleg és buzdítólag tudott hatni a vele érintkező egyházi férfiakra, tanárookra, tanulókra egyaránt. De nemcsak egyházunk, hanem nemzeti közgazdaságunk, kivált az annyira fontos magyar lótenyésztés föllendült ügye is lelkes bajnokát tiszteli személyében. S míg egyházunk vezérférfiai szeretetökkel és tiszteletökkel övezték körül, addig a Felség, 1882-ben, a vaskoronarend lovagkeresztjével tüntette ki a közügyek előmozdításával szerzett érdemei elismeréséül. — A nagyérdemű apával megszakadt viszonyt megkötöttük nagyreményű egyetlen fiával, méltóságos Gyárfás Endre urral, kit a mult évi egyházkerületi közgyűlésen választottak meg iskolánk egyik gondnokává. Gondnoki székét ez évi február 19-én ünnepélyesen el is foglalta s megígérte, hogy családi tradícióját s apja nyomdokait követve, iparkodni fog iskolánkat nemescsélű törekvéseiben tőle telhetőleg támogatni.

Egy évvel később másik régi kedvelt főgondnokunkat, Nagy Lajos nyugalmazott kir. törvényszéki elnököt is elvesztettük. Ez évi február 13-ikán váratlanul jött szívszélütés kioltá a nemes keblű és fenkölt szellemű ember 75. évre terjedt életét. Egész életében iskolánkkal szoros viszonyban maradt; ebben az intézetben tanult és növekedett mint ifju s ennek jóllétéért, felvirágzásáért tenni s lelkesülni mindég kész volt mint jogtanár és gond-

nok. 1866 előtt 5 évig, mint helybeli urbéri törvényszéki elnök, csekély honoráriumért jogot tanított kollégiumunkban rendkívüli tanári minőségben, mivel akkor a jogtanári szék betöltetlen volt. 1868-ban al-, majd 1877-ben egyik főgondnokává választott kollégiumunknak. 1875-től 1890-ig hivatala ugyan távol tartotta iskolánktól, mert Erzsébetvárosban kellett laknia, de érdeklődését s tanácsait azért élvezte iskolánk. 1890. őszén hazajött utolsó éveit nyugalomban tölteni, de ez alatt sem pihent, mert tevékenységét iskolánknak és a társadalmi ügyeknek szentelte. Egyéni képességeit és meggyőződését a közügy javára megnyerő modorával és határozottságával könnyen tudta érvényesíteni. Tervezgetni, kezdeményezni még végső napjaiban sem szűnt meg iskolánk érdekében.

A tanári kar első halottja Kis Ferencz volt e 17 év alatt. 1887. január 17-ikén 72 éves korában vált meg tőlünk s övétől örökre; 1881. óta nyugalmazva élt ugyan, de súlyos idegbaja miatt magával szinte jót tehetetlenül. A főkonzistorium 1845-ben rendes hittanárnak választotta; ezt az állását 1852-ben, a theologiai tanfolyam megszűntével, a történelmi tanszékkal cserélte fel. Nem egy régi tanítványától tudom, hogy mint theologiai professor is kitűnően megállta helyét. Maga is szakadatlanul és alaposan készült előadásaira; biztos tudásával s lelkes magyarázataival tudott imponálni hallgatóinak, magával ragadta őket és — tanultak. Mint gimnáziumi tanár a történelmet szintén megkedveltette tanítványaival. Érdekesen tanított s pontosságával és lelkiismeretességével a köteleességérzet megszilárdulására jótékonyan hatott. Hosszas tanvezetői és igazgatói hivataloskodása alatt — 23 évig viselte e két tisztelet, — az iskolai fegyelmet és rendet, ha kellett, kiméletlen szigorral is fentartotta; nem tűrt ellenmondást. A theologusok és jogászok csak úgy tartottak tőle mint a bagolydiákok. Ez a határozott jellemű s éppen azért kissé erőszakosnak tetsző ember, családjában egészen élettársára bízta magát. Kis Ferencz írta meg kollégiumunk történetét s 1873-ban iskolánk kétszázados emlékünnepe alkalmával a kollégiumi előjáróság ki nyomatta.

Az állandó szaktanítók közül mind a kettő elhalt. Zayzon Ferencz 1892. június 17-ikén 72 éves korában, Tolvaly Zsigmond

még 1890. márczius 19-ikén, életének 52-ik évében. Zayzon Ferencz az 185⁵/₆ évtől az 189¹/₂-ik végéig, tehát 37 esztendeig, tanított, leghuzamosabban latin nyelvet, továbbá időnként költészet- és szónoklattan, műéneket, az utóbbi években vállastant és egyház-történetet. Az ifjuságnak lelkes barátja és pártfogója volt. Önálló gondolkodásában, elhatározásaiban és cselekvésében; meggyőződését nyíltan kimondta úgy a papi, mint a tanári kathedrán. Sokat tanult, elvasott és gondolkodott; a komoly, csendes munkálkodást éppen úgy szerette, mind megvetette a látszatnak élő, külső, muló sikereket hajhászó s nagyképüsködő strébereket. Szilárd jelleméért s őszinteségéért sokan becsülték. — Tolvaly Zsigmond az 186³/₄-ik évben kezdett mint német nyelvtanító segéd-tanár iskolánknaál működni; 1872-ön innen, az egyházközség egyik lelkészévé választván, állandó szaktanító lett; pár évi megszakítással 27 évig tanított többféle tantárgyat. Tehetséges és karakteres ember volt, a kit minden körben kedveltek. A társadalmi mozgalmakban szeretett részt venni. Nagy népszerűsége utján az egyháznak és az iskolának még sok szolgálatot tehetett volna.

III.

Most már lássuk az építkezést és a felszereléseket.

A kollégium-épület megújításának és megrövidítésének gondolata e század elejétől fogva gyakran foglalkoztatta az előljárást, mert az 1771 és 72-ben készült épület a tanulók számához képest igen szűknek bizonyult, nem is tekintve azt, hogy a múlt századbeli iskolaépület második emeletét ugynevezett padlás-szobák pótolták kicsiny ablakkal, alkalmatlan szűk feljáróval és folyosóval. Hiányoztak a világos, tágas és jól szelöztethető osztálytermek, lakószobák, de még a tanszertárak berendezésére sem akadt, a könyvtárakat kivéve, czélszerű helyiség. A régi épületnek földszintje és első emeleti része szilárd volt ugyan, de boltíves szobái kissé törpék és sötétek valának. Pedig mindenik erdélyrészi kollégium, mint benlakásos intézet, s így az udvarhelyi is, annyi tanulót volt kénytelen az együttlakásba felvenni, a hány csak jelentkezett, mert a távollakó szülék a kik gyermekeik előmenetelét, sikeres tanulását csak így remélhették, megnyugvást másképpen nem találtak volna. A 48-iki szabadságharcz után a 60-as években, alkotmányos életünk újabb föllendülésével, ötödfélszázra ment

évenként a tanítványok száma; ebből 300-nál több lakott benn az iskolában, testvériesen megférve a zsufolásig töltött lakószobákban.

Az építkezésre azonban kevés kilátás volt, hiszen még sokan emlékszünk azon tervezgetésre, mely oda lyukadt volna ki, hogy a kollégiumunk háztartásában állandónak vélt deficit miatt 1880-on kezdődőleg, az összes állandó és ideiglenes tanerők, valamint az iskolai tisztviselők évi fizetésének mintegy tíz százalékát elvonják. Ez a sajtóban is megvitatott terv azonban még 1880-ban, megvalósulása előtt, visszavonatot. Ekkor a fekvőségekre kikölcsönzött tőkék után egy százalék kezelési költség szedését határozván el az előjáróság és a közalap némely terheit más alapokkal arányosabban megosztván, a deficit végleg megszűnt. Sőt már 1881-en kezdve az alapok évi fölöslegekből tőkésíthettek is, úgy hogy évről-évre hovatovább mind kedvezőbb eredménnyel záródtak le a számadások. A régi épület roskatag, sőt egyenesen életveszélyes volta arról győzte meg az előjáróságot, hogy az építést tovább halasztani nem lehet (miről dr. Szász Béla igazgató-tanácsos, mint a javító érettségvizsgálatra iskolánkhoz kinevezett kormányképviselő, 1885. végén szintén meggyőződött). Elhatározta hát az előjáróság, hogy a tőkepénzek közelebbről kifejlődött s állandónak mutakozó évi fölöslegeiből az építést végre hajtja s ilyen értelemben indokolt felterjesztést küldött az igazgató-tanács-hoz. Eleinte 25 ezer frttal felépíthetőnek vélték a 2-ik emeletet, azonban később, mikor a költségszámítás megtörtént, kitűnt, hogy legalább 36 ezer forintba bele kerül. De ez a számítás sem vált be teljesen, mert kerek számban 45,000 frtot költöttünk, ide értve a tanári lakásokon eszközölt némi javításokat is az új emeletre, az új klozetre és az épület átalakítására, mit eleinte a közalap fedezett, de később az összes alapok közt osztottuk meg tőkeösszegük arányában.

A régi épület átalakításának és meg bővítésének tervét Kovács Gábor, kir. mérnök, mint iskolánk egykori növendéke, készítette el akképpen, hogy az előjáróság óhajának megfelelően a szomszéd tanári lakra is, mely a kollégium-épülettel akkor is szorosan összefüggött, rakjanak az iskolával kapcsolatba hozandó új emeletet egyfelől a szimmetria kedvéért, másfelől hátul az ud-

varon összeroskadt földszinti épület szobáinak pótlása végett. Az építkezésnek két év alatt kellett e terv szerint megtörténnie, a szükséges átalakításokkal együtt. Kezdetben arra gondoltak az igazgató-tanácsban is, hogy a kollégium pénztárnokának, ki az építéshez jól értett s e téren bő tapasztalatokkal rendelkezett, személyes felügyelete és vezetése alatt házilag elvégezhető lesz az iskola kiépítése, azonban az előljáróság a 80 éves és egyre betegeskedő id. Kovács Domokos pénztárnokot nem akarta ezzel terhelni, hanem Gyárfás Domokos főgondnok indítványára kimondotta, hogy nyilvános pályázat útján fogja tervét végrehajtani. A kőműves- és ács munkák végzésével a segesvári Létztestvérek bizattak meg. Az asztalos, lakatos- és bádigos munkát Gyertyánffy Gábor könyvkereskedő és vállalkozó, az üvegezést a helybeli Szongott-féle kereskedőczég vállalta és végeztette el.

1886. tavaszán a kapunál és a hátsó jobb szögleten (a mostani helyén) a régi szűk feljárók átalakításához fogtak, a mi szerencsésen sikerült is; ezzel egyidejűleg az épület északnyugati sarkán, melynek közelében a klozet-ot kellett építeni és a folyosókkal össze is kötni, egészen új fundamentumot és új falakat raktak, mivel a régi alapzat nem látszott elég szilárdnak. Ezzel a munkával juniusra elkészültek, úgy hogy a június 10-ikén befejezett 188⁵/₆. tanév végétől a szeptember 29 ikén megnyitott 1886/7. iskolai esztendő kezdetéig eltelt négy hónap alatt az új 2-ik emelet teljesen elkészült és fedelet is kapott, októberben már a tantermekül használt új szobákban a tanítást meg is kezdtük. A felső emelet utcza és a papi lakás felőli részén négy közfal négy szobában elhagyatott, hogy így néhány tágasabb helyiséget nyerjünk; egyebütt falra falat raktak. A régi díszteremből a természetrajzi terem, mely rajztanításra is be van rendezve, és a természetrajzi s vegytani szertár két szobája keletkezett két közfal építése által.

1886. őszén az építkezés nagyjában befejeztetett, 1887-re maradván a vakolás, a külső diszítés, a befoglalt tanári szállás meg a földszinti és első emeleti szobák ablakainak tervszerű megújítása és falainak újra vakolása, mi jó részben a tavasz és nyár folytán meg is történt. Összesen 46 helyiségünk van; hiányzik a külön rajzterem és a téli tornacsarnok.

Az épület felszentelése 1888. október 14-ikén folyt le szép ünnepélylyel, Főtiszteletű Szász Domokos püspökünk és nt. Szász Gerő egyházkerületi főjegyzőnk szíves közreműködésével, a többi kollégiumok küldötteinek s városunk és vidékünk intelligens közönségének élénk érdeklődése és részvétele mellett.

A lakószobákban vaságyakat használnak, 120 nagy és 60 karikás ágy készült, ez utóbbiak inkább a szolgatanulók számára. A szobai felszereléshez tartozik még a közös asztal, alatta egy kis szekrényvel ruhatartásra, szék, közös lámpa és mosdó-szekrény oly szerkezettel, hogy a vizzartóból csurgó viz a mosdó medencéből egy megnyitható csapon leömlik a szekrényben levő cseberbe, tehát a mosdás gyorsan lejárhát, mert nem kell a tiszta vizet külön töltögetni mindenki számára.

A tantermeket néhány év alatt elláttuk kétülésű tizenöt ccentiméter disztanciájú padokkal, melyeknek méretei a test nagyságához képest különböző fokozatokban és az egészségtan követelményeinek megfelelően vannak megállapítva, úgy a mint a minisztériumtól kiadott és megjavított tervezet előírja. A legtöbb osztályteremben kettős függő táblák vannak felállítva s a falon ruhafogasok; a szobák és tantermek előtt mindenütt szemétbárkák, melyekkel egyuttal a szemetet le is viszik a szemétygyűjtőbe. A tantermeket és lakószobákat a szolgatanulók tisztogatják, az osztálytermek seprőit szorgalomidőnként a tanulóktól előre megállapított csekély díjazásban részesítik. A fűtés szintén a tanulók dolga, a kik a szoba vagy tanterem nagyságához képest ősszel előre megrendelik a szobafőnök és osztályvezető útján a szükséges őlfákat s azután közösen fizetik az osztálygazda vagy osztályvezető és a szobafőnök közbejöttével.

A kollégium-épület négyszögben áll, mi nem egészen előnyös mert ha egy oldalt, teszem, a nyugatit szabadon hagyhatjuk vala, a nap melege a földszinti rész ridegségét nagyon csökkentette, sőt egészen el is enyészttette volna; de a régi épület nyugatti részének leszedetése és más helyre rakatása oly jelentékenyen megnövelte volna a költségeket, hogy arról le kellett mondani. Az iskola külső és belső udvara 650 □ öl, ezt később bővíteni lehet azon 408 □-öl területű három kis telekrészszel, melyet nyolczadfélezer forinton 1889-ben szerzett meg az előljáróság. Az

osztálytermekben minden tanulóknak meg van az ő □ méternyi tere. A szobákban egy lakóra 16—18 köbméter űrtartalom esik.

Az alsó malom-utca közelében fekszik, túl a Küküllőn, a két hold és 1491 □-öl kiterjedésű Magyarósi, vagy kollégium-kert, akáczokkal és jegenyefenyűkkel befásítva, sétáló utakkal ellátva, egy szóval parkozva; a közepén egy trákhit-oszloppal, melyet 1888-ban állíttattunk oda a kert adományozója, megboldogult Magyarósi Sz. József professzor, emlékére. Itt van a nyári tornacsarnok is még kezdetbeli felszereléssel. Mivel a városunkban alkalmas sétahely nincs, a kollégiumnak ez a játszó-kertje lassanként a városi közönség kedvelt üdülő helye lett, úgy, hogy a múlt évben az idegenek látogatását korlátoznunk kellett, mert tanulóink itt sem játszásra sem tanulásra kedvező időt, mikor tudniillik idegenek feles számmal ne lettek volna, nem találván, lassanként kezdettek kimaradni abból a kertből, melyet Magyarósi professzor egyenesen a kollégiumi ifjuság játszó és tanuló helyéül jelölt meg. Kár, hogy a N.-Küküllő folyó, mely a vasut építése előtt majdnem félkörben övezte, most más mederbe tereltetvén, úgy a régi jó fürdőhely, mint a fővénytelep használatától iskolánk végleg elesett, s e veszteségért be kellett érni 2,000 frtnyi csekély kárpótással.

A gyűjtemények közül legelőbb a kollégiumi nagykönyvtárt emlitem meg, mely három külön részből áll. Közkönyvtárunk mellett van még két külön könyvtár, tudniillik a Kis József-féle, melynek évenkénti gyarapításáról maga az alapító gondoskodott nagy alapítványának kamataiból; és a gróf Gyulai Lajos-féle, melyet mostanában gróf Kuun Géza gyarapíttatott, mint az adományozó gróf rokona, leginkább saját műveivel. Mind a hármat, mert az adományozók intencziója szerint külön helyiségekben és külön katalogusba iktatva kezeltetnek, 1889. júliusától 1890. augusztus végéig, néhány köztanító és egyetemi hallgató segédkezésével, Kovács Dániel tanár rendezte boldogemlékü Szabó Károly bibliográfusunk utasításai szerint, az ugynevezett czédula szakszisztem alapján. A rendezés folyamán szükségessé vált könyvkötői és asztalos munkák, nyomtatványok, papír, rendezői és irnoki tiszteletdíjak költségei együttesen 832 frt 7 krra rugtak. A művek 10 szakosztályba vannak beosztva.

1892. július hónap elsején volt :

	önálló munka és füzet	darabban
I. A theologiai szakosztályban	1983	2346
II. A filozófiai „ . . .	567	655
III. A filológiai „ . . .	1229	1632
IV. A történelmi „ . . .	1704	2731
V. A mennyiségtan term. tud. szk.	808	1200
VI. A gyűjtemények (folyóiratok, lekszikonok stb.) osztályában .	541	3343
VII. A M. Tud. Akadémia értekezései és az emlékbeszédek szakosztályb.	998	999
VIII. A promocióanalís disszertációk szakosztályában	889	914
IX. A vegyesek szakosztályában	976	1323
X. A kéziratok	160	193

Összesen : 9855 munka 15156 drbban.

Ebből a közkönyvtárba tartozik 7651 munka 10266 darabban ; Kis-könyvtárba 983 munka 2970 darabban ; a Gyukay-félébe 1221 munka 1920 darabban.

A három könyvtár értéke legalább 9—10,000 frtra tehető. Gyarapítására évenként mintegy 300 frtot fordítunk.

Az ifjusági könyvtárban volt a mult iskolai év végén 589 munka és füzet 1253 darabban. Az országos középiskolai Tanár-egyesület megbizásából dr. Szemáktól kibocsátott könyvjegyzék alapján az egész könyvtár közelebbbről revidáltatott. A gyermek-könyvtárban, ezt a IV. g. osztályon alól levők használják, a könyvek száma a tavaly 313-nak volt kimutatva.

A természettani szertár 1875-ben kapott külön helyiséget, addig jól elfért egy szekrényben a természetrajzival közös helyiségben. Rendszeres és fokozatos gyarapodása 1880-ban kezdődik, a mikor 100 frtnyi évi átalányhoz jutott. Az összes eszközök darabszáma : 319, értéke több mint 2000 frt.

A természetrajzi tanszertár is jóformán 1880-on innen keletkezett ; azelőtt egyik osztályteremben két lépésnyi széles helyet deszkafallal elzártak és a természetrajzi tárgyakat oda helyezték el. A gyűjtemény legértékesebb része volt egy ember csontváza, az emberi szem, sziv és fül mintája papiermachée-ból és egy ásvány

meg közetgyűjtemény, mely utóbbinak fele nem volt determinálva. Évi 100 frtnyi átalányát ez is 1880-ban nyerte, azelőtt esetenként nagy nehezen lehetett gyarapításra valami csekély összegecskét megszavaztatni. Most már nem szokás muzeumnak nevezni, mert nem ritkaságok foglalnak benne helyet, hanem a természetrajzi tanulmányok megértetésére és szemléltetésére okvetetlenül megkívántató természeti tárgyak, átlások és preparátumok. Itt valóban nem a kvantitás, hanem a minőség adja meg az értéket. A legérdekesebb és legteljesebb a növénytani rész, melyben Udvarhelymegye flórája majdnem egészen meg van száritott példányokban. (A szaktanár ajándéka és gyűjtése.) Az állattani csoport közel 1,000, a növény- és ásványtani 500, együttesen legalább 1,500 frt értéket képvisel ez a szertár a butorzonon és szekrényeken kívül. A benne levő darabok, illetőleg fajok száma 3,500, a feles példányokat nem számítva ide.

A kép-, érem- és régiségtárban, hol néhány alapító, gondnok és tanár árcsképe is meg van, legbecsesebb a Fekete Sámuel-féle 406 darabból álló pénz- és érem gyűjtemény; ebből arany 35 darab, réz 41, a többi ezüst. Ennek a Fekete-féle rendezett gyűjteménynek értéke pár ezer forintot képvisel; 1868-ban került iskolánk birtokába. A közelebbi években sok apróbb ajándék-tárgyval gyarapodott, melyeknek értéke csak rendezésök alkalmával lesz megállapítható.

A történelem és földrajz tanításához szintén vannak segédeszközök. Az előbbihez 17, az utóbbihoz 23 db.

A rajztanításhoz kevés taneszközzel rendelkezük.

A filológiai muzeum megindítását még csak tervezgetjük.

A kollégiumi irattár rendezését az 1878—1884. évek alatt Szakács Mózes tanár végezte. A legrégibb okirat 1670. márczius 15-ikén kelt. Szól a kigyóczimeres Bethlen-ágból származott Bethlen Jánosnak, I. Apaffy Mihály kancelláriusának azon 1000 db. arany adományáról, melylyel iskolánk első alapját megvetette. Szakács az 1670—1883-ig terjedő 213 esztendőről 4036 db. aktát íratott törzs- és szakosztályi jegyzőkönyvbe. Az irnoki és rendezői tiszteletdíj s a nyomtatványok költsége 450 frtra tehető. 1892. végén 5618 db irat van törzskönyvbe iktatva. Ebből 362-öt Bod Károly, mint igazgató vezetett be, ki az összes aktákra

a szakosztályi jegyzőkönyvek számát is rá tétette, a többi 1220 darabot a jelenlegi igazgató, mint az irattár kezelője irta és irat-ta be. Összesen 12 szakosztályba vannak besorozva az akták, leg-több van a XI-ikben (le- és átiratok, egyesek beadványai): 4032, legkevesebb a X-ikben (a Gidófalvy-alapítvány iratai): 17 darab.

* * *

Miként a nap nemcsak világít hanem melegít is, úgy kollé-giumaink is nem csak a közműveltséget terjesztik, de az ember-szeretet és hála érzetének felkeltésére is törekednek. Ez a forrása annak a rengeteg anyagi áldozatnak, mely nemzeti kulturánknak megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a tanulókat anya módjára istá-poló protestáns tanintézetek megteremtésével és fentartásával. Ez az ősi szellem és áldozatkészség egyesekben ma is meg-megnyilat-kozik, habár a változott viszonyok folytán ritkábban és szerényebb mértékben mint régente. Ennek az áldozatkészségnek bizonyosá-gául főlemlitem az iskolánknál közelebből tett egyes alapítvá-nyokat időrendben.

1878-ban Dr. Vizinger Károly, vadkerti (Pestmegye) köror-vos, a „sz.-udvarhelyi ev. ref. főtanoda hivatása hathatósabb elő-mozdítására“ mintegy 300 frt értékű ingatlant hagyott, melyet az előljáróság a könnyebb kezelhetés végett később eladott.

1880-ban december 20-ikán kelt alapító levélben özv. Simon Józsefné, Privigyei Karolina, 400 forintot adott tanári árvák segélyezésére.

1881-ben kaptuk meg szentábrahádi Botta Györgyné, Koncz Klárának még 1873-ban tett 400 frtnyi alapítványát, 7 évi kama-taival együtt; ennek az a rendeltetése, hogy a pályamunkákat jutalmazzuk belőle.

Ugyancsak 1881-ben, október hó 23-án, Ugron István Székely-Ugron alapítvány czimen 500 frtot tett le egy székely-udvarhelyi születésű és városunkban is lakó olyan szegénysorsu és jómagavi-seletű tanuló évenkénti segélyezésére, kit arra a tanárikar érde-mesnek ítél.

1889-ben id. vargyasi Daniel Gábor, főispán, 148 frt ala-pítványt tett két zenei pályadíjra.

1891-ben jutottunk birtokába zágoni id. Földes Bálint 500 frtos alapítványának, melyet 1887. szeptember 6-ikán kelt alapít-

ványi okirata szerint kollégiumunk zene- és énektanári fizetési alapja gyarapítására hagyományozott.

Ugyancsak 1891-ben kaptuk meg oroszhegyi Jánosi József 150 frtnyi alapítványát azon kikötéssel, hogy annak jövedelmét egy jó tanuló székely fiu huzza.

1891. június 21-ikén Sz.-Udvarhelyt kelt alapítványi szerződésben özv. Biró Pálné, barátosi Tóth Juliánna, rendes tanári tanszéket betöltő tanár fizetésére 3,600 frt alapítványt tett azzal a kikötéssel, hogy ez az alapítvány „Felsőboldogasszonyfalvi Biró Pál és neje szül. Tóth Juliánna-féle alapítvány” czimen kezeltessek s hogy annak 7%-os kamatját, míg él, az igen tisztelt alapító, özv. Biró Pálné élvezhesse.

1891. július 5-ikén, 25 éves találkozásuk alkalmával, 200 frt alapítványt jelentettek be iskolánk azon egykori növendékei, kik az 1866-ik évben tettek érettségi vizsgálatot. A 8-ik tanszék alapjára van szánva, belőle 165 frt le is fizettetett.

1892. július 3-ikán, ugyanezen célra 200 frt alapítványt tett le készpénzben az 1867-ben érettségi vizsgálatot állott egykori tanítványok azon kis csoportja, mely 25 éves találkozását nevezett napon kollégiumunkban tartotta meg.

Felemlítők ezeket az alapítványokat, hadd hirdessék az egykori tanítványok háláját és kegyeletét az alma mater iránt!

Nem volna teljes feljegyzésünk, ha nem emlékeznénk meg a szülék és közönség azon áldozatkészségéről is, melylyel a közlebbi években a kollégiumi kórházalap növeléséhez, valamint négy tanár arcképe megfestetésének költségeihez szíves adományaikkal hozzájárulni méltóztattak.

A folyó iskolai észtendőben keletkezett alapítványt Nagy Lajos emlékének fentartása céljából gondnokságai tették, Sebesi Ákos főgondnok kezdeményezése folytán.

Számos jótéteményeivel, melyekben a növendékek részesülnek, méltán ébreszti fel az anyaintézet maga iránt a volt tanítványok hálás megemlékezését. Ilyen jótétemények egyebek közt az ösztöndíjak és segélypénzek is, melyeket évenként az alapítványokból vagy adományokból élveznek az arra érdemes tanulók.

Felsorolom a főbbeket szám szerint.

A Kis-féle	alapból	25	frt jár	50	tanulónak.
A Gál-Teleki	"	25	" "	2	"
A Gidófalvi	"	50	" "	3	"
"	"	30	" "	2	"
"	"	20	" "	2	"
A gr. Teleki Miksa	"	40	" "	3	"
A gr. Teleki Sámuel	"	12	" "	2	"
"	"	8	" "	3	"
A gr. Korda	"	10	" "	4	"
A Keszei	"	10	" "	4	"
A Gazda-féle	"	96	" "	1-2	"
A Nagy Sándor	"	5	" "	1	"
A Bod Benedek	"	29	" "	1	"
A Székely-Ugron	"	25	" "	1	"
A Jánosi-féle	"	8	" "	1	"
A székely-egyleti I. t.					
pénztártól (adomány)	"	20	" "	2	"
A megyei takarékpénz-					
tártól (adomány)	"	25	" "	1	"

E 83 ösztöndíjból a legkisebb 5 frt, a legnagyobb 50 frt; e czimen évenként 2042 frtot osztunk ki, a krajczárokat is pontosan ide számítva, mit a fentebbi kimutatásban rövidség kedvéért mellőztem. Ezeken felül van egy 28 és egy 18 frtos pályadíj az iskolai tanulmányok körébe vágó dolgozatok jutalmazására; egy váltakozva francia és német nyelvi 25 és egy szépirási szintén 25 frtos pályadíj. Zenei jutalomra gróf Haller Ferencz ur ő méltósága kegyes ajándékából 1859. óta minden évben 12 darab aranyat és pár év óta a Daniel-féle alapból még 6 frtot szoktunk kiadni. Könyvjutalmakra 25 frt áll rendelkezésre. Az ifjúsági önképzőkör 40 frtot tűz ki szépirodalmi és szavalati pályadíjakul. Czipópénz czimén 175 frtot adunk ki. Iskolai díjakban legalább 700 frtot enged el a tanárikar igyekezetes jóviselőtü tanulólknak. Legátusi illetményekből, melyek ez idén ugyan csak megcsappantak, befolyhat valami 500 frt. Mindent összevéve a tanulók évi segélyezése 4,000 frt értéket képvisel.

A Kis József-féle segélypénzt nem a tanári kar itéli oda, hanem az alapító rendelkezése folytán egy állandó bizottság,

melynek tagjai, egyik kollégiumi gondnok elnöklete alatt, vármegyénk mindenkori alispánja, főjegyzője (mint másodalispán) és a főjegyző helyettese; az igazgató tanár, a kontra és a szenior. Székely fiuk tarthatnak rá jogosultságot, ha testileg is épek, hogy annak idején a hazát és királyt is szolgálhassák, s ha első foku magaviselet mellett általános osztályzatuk legalább is jó. Az a kikötés, hogy az ifjak hazájukat is szolgálhassák, az emelkedett gondolkodásu alapítónak nem csak hitfelekezethez való ragaszkodását, hanem hazafiságát is szépen dokumentálja.

A vagyoni ügyekről is megemlékezem pár szóval. Hiszen a mi saját alapítványaiból élő kollégiumunknak szellemi eléhaladása, felvirágzása egyenesen azon fordul meg, hogy tőkét mennyire sikerül lehető leggyümölcsözőbben elhelyeznünk. Hogy a mostani viszonyok erre nem kedvezők, évek óta sajnosan tapasztaljuk. A 70-es években megindult 10%-os kamat jövedelem maholnap felényire apad le. A 10%-os jövedelem nem sokára 8%-ra esvén le, kollégiumunk bevételei már a 70-es évek végén annyira meg csappantak, hogy a közalapnál a kiadások nem találtak kellő fedezetet. Ezt a bajt azonban az alapok terheinek arányosabb megosztása egymás közt, és egy százalék kezelési költség szedésének megindítása nemcsak hogy teljesen elenyésztette a jövedelem megszaportítása folytán, hanem annyi fölösleget is eredményezett minuenik alapnál, hogy abból az építést végrehajtotta az előljáróság, belső fekvőségeket vásárolt és két-három új tanszéket létesített a nélkül, hogy az 1876-beli 203,000 frtnyi tőkét csak egy krajczárral is megapasztotta volna. Jelenlegi tőkéink összege 207,000 frtra rug, tehát 4,000 frttal több mint volt 1875 végén; s ha az ezen idő alatt eszközölt 60,000 frt befektetést is ide vesszük, 64,000 frtnyi vagyon gyarapodást jelezhetünk a közelebbi 17 évről.

Az 1893-ra szóló költségvetésben elé van irányozva 24,799 frt 46 kr bevétel és 22,072 frt 65 kr kiadás; tehát 2,726 frt 81 kr fölösleg ígérkezik. Azonban ez a fölösleg olyan alapoknál mutatkozik, melyeknek egész jövedelmével ez idő szerint még az előljáróság nem rendelkezik, mert az tőkésítendő, így hát ez csak névleges fölösleg, melyet akár mint kiadandót lehetne a költség-számításban szerepeltetni.

A kollégium összes vagyona mintegy 400,000 frt értéket

képvisel, a fekvőségek ennek fele részét teszik, ide értve magát a kollégium-épületét is felszereléseivel együtt, a tanári lakásokat, bérházakat és a 40 holdnyi külsőséget.

Legsürgősebb teendőink közé tartozik a tanárok számának szaporítása s némi építkezés az iskola céljaira. Az állandó tanerőket nemcsak azért kell gyarapítani, mert a tanítás és nevelés helyes methodusát elsajátítani sokkal nehezebb mint magát a tudományt, hanem azért is, mivel egyebektől eltekintve, a papjelölteknek köztanítókul (póttanárok) alkalmazása a papi szigorlat kétfelé osztása miatt hovatovább mind több nehézséggel jár. Különben a benlakást is a tanári kar, illetőleg az igazgató közvetlenebb felügyelete alá kell helyezni, a mi mind újabb anyagi áldozatot kíván.

Főgimnáziumunk normál-költségvetését 1885-ben 27,567 frt 78 krajczárban állapította meg az előljáróság. Ezen szükséglet és a fedezet közti különbséget, vagyis a néhány ezerre menő hiányt, az 1883. évi XXX. t.-cikk 47. §-a alapján az állami segély igénybevételevel óhajtván a kollegiumi előljáróság kiegyenliteni illetőleg fedezni, az e végre szükséges intézkedéseket annak idején megtette, sőt mielőbbi elintézését ismételten kérelmezte. Ügyünk a minisztériumban nem sokára döntés alá kerül, s hogy kedvező eredménnyel bonyolittatik le, azt a helyhez kötött nagyszámu és semmi más mint kizárólag a sz.-udvarhelyi ref. kollégium céljaira fordítható alapítványok miatt, a legilletékesebb helyről nyert határozott ígéret szerint, a legrövidebb idő alatt biztosan remélhetjük.

Vázlatos eléterjesztésemet azon szavakkal zárom be, melyeket 1887-ben a Kis Gergelyről szóló emlékbeszédemben kollégiumunkról mondtam volt, hogy: „... ha ezután is nemcsak tanítani, hanem nevelni is törekszik: meg vagyok győződve, hogy ez az iskola mindég képes lesz oly tevékenységre, mely parányi erejével is hozzájárulhat azon nagy cél megvalósításához, hogy szeretett hazánk, Magyarország, egykor nagy, hatalmas és boldog legyen. Ha a multat zálogul lehet tekinteni a jövőre nézve, bizvást hihetjük, hogy e tanintézet, mely szerencsésen áthatolt a mult ezernyi veszélyén, nem arra van hivatva, hogy a jelen bonyodalmai közt elmerüljön.“



SZÉKELY-UDVARHELYT,
BECSEK DÁNIEL KÖNYVNYOMDAJA
1893.